

בלי להתבייש

החשומה, בושה בערבית, היא חלק בלתי נפרד מחיי היומיום של המשפחה המזרחית בישראל. תערוכה חדשה בבית האמנים בתל אביב מנסה להבין מה מקומם של מיניות נשית ועירום במאה ה-21

"מקור העולם", מיכאל ליאני, 2018. אין יותר אם שמתביישת בשבילך צילום: שרון תובל

אינס אליאס
מזרחית מדוברת

יש סוגים שונים של בושה בתרבויות העולם, ובכל תרבות היא מקבלת את המשמעויות שלה בה. תאם לערכים ולתפישות המקובלות בזמן ובמקום. החשומה, חישמה או עיב, הבושה בתרבויות ערביות, היא חלק בלתי נפרד מחיי היומיום של המשפחה המזרחית בישראל, כשם שהיא חלק בלתי נפרד מחיי היומיום במדינות ערביות. חוויית החיים של אמן היא חלק בלתי נפרד מהיציבה שלו, בין שהוא עוסק בעצמו ובין שלא. "חשומה", תערוכה חדשה וקצרת מועד שאוצר שרון תובל, מביאה את הבושה הצפון אפריקאית אל בית האמנים במרכז תל אביב, ומייצרת מרחב מורחי מרגש, שבו כל האמנות והאמנים ממוצא צפון אפריקאי התחברו כאופן אישי לחשומה שלהם, על כל משמעויותיה המורכבות. תובל מדיגש כי התערוכה אינה עוסקת ישירות במושג חשומה או בניסיון לפרק אותו, אלא בייצור ההווה המרוקאית-אלג'יראית מבעד

למעטה החשומה. הרעיון לתערוכה התעורר אצלו בעקבות קשרים שיצר עם עמיתים וחברים מרוקאים ואלג'יראים. תובל עצמו הוא אלג'יראי שגדל בטולו שבצפון, והשפה איפשרה לו לנהל עם חבריו "שיחות מאוד עמוקות", כדבריו. "קודם כל ניסיתי להבין איך המרוקאים המוסלמים חוו את העיבה בתרבות יהודי מרוקאי, הוא מספר, "חיפשת קטעי עיתונות בארכיונים ודיברתי עם אנשים שגרו בשכונות עם יהודים. התחושה שיצאתי איתה זה שהעיבה של היהודים הייתה בגינה בזהות המרוקאית שלהם, וזה יצר חשומה עבור המוסלמים".

החשומה או העיב הם קודים תרבותיים שמקבלים משמעויות שונות במקומות שונים ועוצמתם משתנה אף היא. "הבושה והכבוד הפכו לבסיס של המבנה השכני, המרכיב עדיין חלק ניכר מהתרבות הערבית", אומר תובל. "חשומה היא מעין קוד הטומן בחוכמו מארגים שלמים של ערכים המוגדרים בחלקם על ידי איסורים. הקוד בלתי ניתן לערעור וברגע שהוא יוצא לאוויר הוא מחולל מציאות משל עצמו, המגדירה את הווה של האינדיווידואל ביחס לחברה, את המרחב הפרטי את מול הציבורי, את

המיניות וכל שאר הנורמות והערך כים על פיהם חברי השכט יתנהלו. קודים אלה משרטטים את גבולות הפעולה האנושית ומכתיבים במידה רבה את ההתנהגויות שלנו במרחב-הציבורי והמשפחתי כאחד. החשומה מוטמעת בחינוך הילדים ומועברת לדורות הבאים כחלק בלתי נפרד מהגוף ומהעולם שלהם. לדברי תובל, "הפחד מניתוק חברתי, כתוצאה מחשיפת האיני האמיתי שלא עומד בנורמות או בערכים התרבותיים אליהם משתייך האינדיווידואל, הוא המניע העיקרי לשמירה על חזות נורמטיבית".

תובל מנסה לייצר הבחנה בין החשומה ובין הבושה המערבית דרך נקודת המבט. לטענתו, "החשור מה היא חיצונית, תלויה במבט של האחר עלי, בניגוד לבושה המערבית שהיא פנימית יותר, נמדדת כי חס לערכים של האינדיווידואל". ועם זאת, כל בושה מתקיימת מול האחר, מול העולם החיצון, גם זו המערבית. הפילוסוף ז'אן פול סארטר, בספרו "הישות והאין", מגדיר את חוויית הכושה בדיוק בנקודה הזאת של הגוף. לומר על ידי אדם אחר הוא נתון כדוגמה של מציאות, שאינו מרגיש בושה כשהוא מתבונן באנשים אחרים, עד הרגע שבו הוא נחשף מול האחר.

אחד הנושאים המורכבים והטריטוריאליים ביותר המגולמים בחשומה הוא המיניות הנשית. המיניות הנשית המזרחית היא שמורה. דיבר על מיניות זה חשומה, אקטים מיניים הם חשומה, חשיפת הגוף כציבור היא כמובן חשומה גדולה מאוד. עבור מרב סודאי, 48, החשיפה האיטית של המיניות הנשית היא דווקא ההתמודדות שלה עם החשומה. סודאי היא ככל הנראה האמנית הראשונה בגילה שמציירת את עצמה בעירום מלא ומציגה את ציורה.

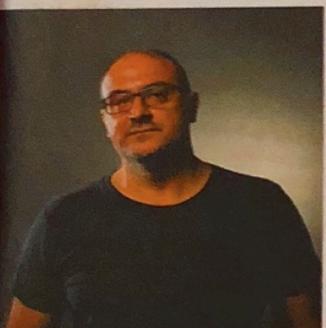
"החשומה התחברה לי באופן ישיר למיניות", היא מספרת. "לבוש, מה אתה אומר או לא אומר, עם מי אתה מסתובב - הדברים האלה פחות נוגעים לי רגשית. דווקא העניין של המיניות, החשיפה הזאת, יש בה משהו חזק, שיושב אצלי במקומות יותר עמוקים. הדיכוי של המיניות הנשית קיים כמעט בכל הבתים שההורים הגיעו מארצות ערב. יש על זה ספרים, סרטים, וגם סיפורים מהרבה בנות מזרחיות שהכרתי. התפיסה של ההורים ובמיוחד של האמנות את המושגים של נשיות, מיניות, מחזור, היא תפיסה של חשומה, דברים שאסור לדבר עליהם ולהוכיר אותם". עם זאת, סודאי מאמינה שהקוד החברתי של החשומה שימש בעיקר ככלי להגנה על היילדות מפני האיומים הקיימים בחוץ. "לשיטתם ובזמנם הם חשבו שהם עושים את הדבר הטוב ביותר", היא אומרת. "אבל הדברים האלה משפיעים, צורכים את התודעה, מכתיבים לך את הדרך שלך, את איך שאני מתמודדת עם המיניות היום, כשאני מנסה לתווך לילדה שלי את הדבר הזה אני מתמודדת עם השאלה הזאת כל יום מחדש".

עבודותיה הקודמות של סודאי תמיד נבעו מעולמה הפנימי ומחוויות חייה, אך היה בהן גם ממד פוליטי, אקטואלי, דתי. היא מעולם לא העמידה את עצמה בקדמת הבמה באופן ישיר וחשוף. "שאלתי את עצמי איפה אני מרגישה הכי חשופה", היא משחזרת, "ההחלטתי לצייר את עצמי כעירום בתוך הטרנז'נס. אף פעם לא עניין אותי לצייר גוף עירום וכחש שלא את עצמי, אבל הרגשתי שאני מסוגלת לעשות את זה". סודאי מספרת שבתחילת העבודה, המבוכה הובילה אותה להיחסל אל העבודה הזאת כשהיא סתמי, לא רציני. "רציני לראות אם אני בכלל מסוגלת להתפשט, להצטלם בעירום בחוץ. לקחתי טלפון ואת הבן ווג שלי. כשפשנו את האור המתאים והיה לי מאוד קשה לעבוד. כל הזמן פחדתי שמישהו יתפוס ויראה אותי. כשהגעתי חזרה לסטודיו וראיתי שיצאו צילומים ממש יפים ואו התחלתי לעבוד".

כתערוכה נוצרת אוירה גברית מאוד, במיוחד כחוד הראשון עם העיניים הבהונות, המזויקה של אייל גולן ברקע והפסל השחור שמוצב במרכז. הניפוץ של החשומה היא תגינה של גבריות. אלא שהמורחי החדש שמייצג בתערוכה אינו מודרני כלל. הוא יהודי צפון אפריקאי שממשיך את המורשת של אבותיו ומייצר את עצמו מחדש בישראל כתוצר של המגרב.

עם זאת, על אף מיעוט הנשים בתערוכה, רבים מהאמנים התייחסו אל דמות האשה בעבודותיהם, בעיקר דימוי האם ודימוי הווגה. עבודתו של ניר שטרית מציגה את החשומה בדימוי האם המרוקאית כמאחזת פוטנציאלית, המחוכרת אל בנה פיות ונפשית. האמן מיכאל ליאני יצר וריאציה ל"מקור העולם" של גוסטב קורבה, כאשר צילם את איבר מינה של טרנסג'נדרית כשהוא מחוק על ידי עיבוד פוטושופ. ניתן עדיין לראות את צלקות הניתוחים שהושארו על גבי הצילום. ליאני מחק את "מקור העולם" מהפריים. אין יותר אם שמתביישת בשבילך. העבודה מעלה שאלה מעניינת ביחס להתפתחויות החברתיות בנוגע לאימהות: מה יקרה אם האם תיעלם? מה יקרה למיניות הנשית המזרחית?

בעבודה של ג'וזף דדון מוצגות שלוש גליונות של נשים מרוקניות, אחת מהן חשופת חזה. הנשים בגליונות של דדון הן נשים מבוישות מעצם התייעוד שלהן. במחקר שערך תובל בעקבות הגליונה הוא מצא שח

שרון תובל, אוצר התערוכה. בסיס של שבטיות צילום: נוא יחיאל

לקן היו ווגות וחלקן תועדו על ידי הכושה הצרפתי בשל הדימוי הנשי האוריינטלי שלהן שמשך את העין המערבית. עוד מספר תובל שהיתה רגועה של בתי בושת יהודיים במדבר, ורק, שהגברים היו הולכים אליהם אחרי בתי הכנסת - ללא בושה. כלר מה החשומה ביחס למיניות לא חלה עליהם. הנשים הללו שהגברים הולכים אליהן נשארות עליהן את הקלות, הבושה, החשומה. ■